

Юлія Маслова

УДК 14 : 215

СВІТОГЛЯДНІ ПОГЛЯДИ АНАХАРСИСА

У статті розглядаються основні світоглядні погляди Анахарсиса, його ідеї пошуку етичного ідеалу поведінки, морального самовдосконалення, шляхів побудови гуманних взаємин в еллінському суспільстві.

Ключові слова: Анахарсис, еллінське суспільство, світоглядні погляди.

Мировоззренческие взгляды Анахарсиса

В статье рассматриваются основные философско-религиозные взгляды Анахарсиса, его идеи поиска этического идеала поведения, морального самосовершенствования, путей построения гуманных взаимоотношений в эллинском обществе.

Ключевые слова: Анахарсис, эллинское общество, мировоззренческие взгляды.

World view looks of Anakharsisa

This article is an attempt to highlight the main philosophical and religious views of Anacharsis, his ideas of search for an ethical ideal of behavior, moral self-improvement, ways of creation of the humane relations in the ellin society.

Keywords: Anakharsis, hellenic society, world view looks

Протягом тисячоліть в історичних текстах досить помітним є інтерес до діяльності, подвигів і злочинів, – усього того, що може стати надбанням пам'яті. Людину з “історичною свідомістю” цікавить у минулому людське, тобто індивідуальне, тимчасове, неповторне. Кожен контакт з минулим трактується як зв'язок з індивідуальністю. Тому історія – це завжди спілкування. У ній ніколи не стиралася повністю суб'єктність оцінки минулого, неможливим було розчинення подій та їх носіїв у чомусь надіндивідуальному. Надіндивідуальне з'являється тоді, коли виникає питання, чому відбулися ті чи інші події. Насамперед, час – це ключ до розуміння історії та культури. Перехідні періоди історії завжди несуть із собою парадокси пізнання, коли свідомість

залишається наодинці зі своїми сумнівами, на роздоріжжі невідзначеності, кращим порадником думки є відвертий діалог. Найкращим прикладом високої інтелектуальної діалогової культури є творчість видатних мислителів минулого, котрі, незважаючи на оригінальність своїх ідей та вчень, відмінності у поглядах, зберегли позитивні основи “любові до мудрості”, що укорінилася в глибинах філософської та релігійної свідомості.

Історія старогрецької філософії охоплює величезний проміжок часу. Порівняно невеликий за своєю чисельністю народ створив унікальну культуру, без якої неможливою була сучасна західна цивілізація. Стародавня традиція назвала найбільш видатних представників старогрецької філософії мудрецами. Вони не були вченими, у теперішньому розумінні цього слова, але без сумніву, це люди з видатними здібностями у розумінні найскладніших життєвих питань.

Певну причетність до давньогрецької цивілізації мали сучасні українські землі Північного Причорномор'я, на яких поселилися грецькі колоністи. У таких містах-колоніях була досить розвинута грамотність. Про це свідчать численні написи на кам'яних надгробках, вівтарях, посуді, свинцевих печатках. Школи тут були подібні до шкіл у материнській Греції. Дітей навчали грамоті, лічбі, початкам літератури та музики. Можна також стверджувати, що розвивалася філософія.

Варто врахувати той чинник, що сюди переселялися переважно вихідці з Іонії, зокрема міста Мілета, а саме в Іонії і виникла фактично перша філософська школа – мілетська. Тому жителі міст-колоній Північного Причорномор'я підтримували зв'язки зі своїми “материнськими” містами в Іонії і, ймовірно, звідти черпали філософські знання. Колоністи, які відвідували метрополію, поверталися додому, збагачені новими відомостями, знаннями та ідеями. Вони справляли вплив на духовне життя своїх громадян. Досить поширеним явищем стали шлюби між греками й варварами Північного Причорномор'я. Деякі видатні діячі давньогрецької культури були народжені внаслідок таких шлюбів. Наприклад, Демосфен по материнській лінії вважався внуком боспорської скіф'янки. Так само вихідцем з Північного Причорномор'я був мислитель Анахарсіс, який жив, як свідчать історичні джерела, у VI ст. до н. е.

Але варто зазначити, що, як і точних дат життя Анахарсіса (620 – 610 або 550 – 540 рр. до н. е.) [6, с. 13], так і доказів того,

чи справді скіф під таким ім'ям міг створити все те, що йому приписано, – немає. Тобто образ Анахарсіса в історії античної філософії дещо міфологізований. Про це свідчить і той факт, що Анахарсові приписували винайдення гончарного кола та якоря. У Діогена Лаерція читаємо: “Винайшов Анахарсіс якір та гончарне колесо” [5, с. 87]. Звісно, це перебільшення, адже ці речі були винайдені раніше, задовго до народження Анахарсіса. Однак подібні свідчення дають підстави говорити про те, що скіфа досить високо цінували у стародавній Греції, або й те, що філософ не задовольнявся лише теоретичними розмірковуваннями, а прагнув знайти їм практичне призначення. Ймовірно, хтось із античних філософів спеціально приписав Анахарсісу ці відкриття, аби ще більше возвеличити його образ і значення [6, с. 78].

Припускається, що сучасниками Анахарсіса були Фалес, Солон, та інші видатні особистості, яких вважають греки “мудрецьми”. Анахарсіс не був чистокровним греком, батько його був скіфом царського роду, мати – еллінкою. Такі змішані шлюби мали певне поширення серед скіфської знаті. Саме тому він мав можливість відвідувати давньогрецькі землі, вивчати еллінські звичаї та спілкуватися з відомими на той час інтелектуалами. Взагалі, народжена від змішаного шлюбу людина, що усвідомлює сенс свого життя, прагне до знань і творчої діяльності, сприйняття різноманітних духовних цінностей, людина сумлінна і чесна не може бути до кінця спокійною. Природньо, що їй доводиться робити вибір, чиї ідеї та звичаї сприйняти, чому вірити, а що відкинути. Навряд чи вдається в такому випадку повністю подолати подвійність поглядів. Усе життя стає під сумнів: а чи правильний шлях обрано? Звичайно, всі перипетії народження Анахарсіса позначилися на його долі. Однак належність до двох абсолютно різних культурних і релігійних світів подарувала йому зустріч з Елладаю і творчу славу, якої не досяг більше жоден уродженець скіфів. Він прославив свою батьківщину своєю мудрістю, благородством, силою духу і правди. Скіфія ж, перебуваючи на іншому щаблі свого розвитку, так і не змогла цього досягнути. Саме особисті зусилля Анахарсіса все пізнати в Елладі, щоб передати свій досвід і своє знання одноплемінникам, не увінчалися успіхом [6, с. 34].

Досить важливі відомості залишилися про його матір. Її соціальний стан ніким не уточнювався, оскільки в античному суспільстві головним вважався батько – повноправний громадянин полісу, а жінка взагалі не мала жодних прав, то досить рідко зга-

дувалася мати. Відомо лише, що вона навчила Анахарсіса еллінської мови, завдяки чому цей уродженець Скіфії у досить ранньому віці потрапив до Еллади і прилучився до її культури [6, с. 40].

Загалом існує близько 50 висловлювань Анахарсіса на різноманітні теми: міркування про поведінку людей; про взаємини між людьми, про захист власної гідності, про заздрість, про значення мови, про мореплавство, про гімнастику, про політику й суспільний устрій, про вино та шкідливість пияцтва. Весь хід його думок веде до того, що головною умовою морального самовдосконалення людини є усвідомлення категорій моралі, які укорінені в її внутрішньому світі.

Ці висловлювання знаходимо у видатній пам'ятці кіничної літератури III ст. до н. е. – “Листах Анахарсіса”, досить критичних за змістом. Однак потрібно вказати на фіктивність цих листів, оскільки в них багато анахронізмів. Якщо візьмемо до уваги імена адресатів десяти листів, які нібито були написані Анахарсісом, то помітимо, що ці особи жили у різні епохи, й одна людина аж ніяк не могла з ними листуватися.

Кінікам був важливий не історичний Анахарсіс, а романтична легенда, що зробила з нього “скіфського кініка”. Кіничний автор (чи кілька авторів) цих листів не достатньо добре орієнтувався в періодах життя адресатів так званого Анахарсіса, оскільки відомо, що деякі з них жили в іншу епоху, і використав образ Анахарсіса лише для потреб свого часу, зокрема для відповіді на актуальну проблему еллінізму та варварства. У перших двох листах доводиться, що елліни і варвари принципово рівні. Кінік бореться з грецьким “расизмом”. “Листи Анахарсіса” пропагують кіничні цінності, в яких, як бачимо після детального аналізу кожного з листів, можна легко простежити паралелі з тими цінностями, які були обрані згодом християнством.

Усі теми, яких торкався Анахарсіс, не виходять за межі життєвих, підказаних власним досвідом і подоланих випробуваннями. Філософські думки мислителя занурені у дивовижний світ невидимого, де з'являються перші паростки життя людини. Він переконує себе, що духовне в людині повинне переважати фізичне, стати рушійною силою її розвитку. Але розвиток людини – це шлях морального самовдосконалення, який можливий через повернення до своєї духовної сутності.

Подібно до інших мудреців, він асоціюється в культурній пам'яті еллінів з часом заспокійливого ясного споглядання до-

вклля і початком пробудження творчих можливостей розуму, що прагнув до вигадки, роздумів, універсалізації думки. Внутрішньо-духовна суть образу Анахарсіса простежується за цілою низкою його немовби спонтанних й інтуїтивно сказаних відповідей на спровоковані запитання. Багато з цих відповідей стосуються його характеру та поведінки, морального самовдосконалення.

Візьмімо, наприклад, до уваги влучну відповідь Анахарсіса на запитання: “Як не стати п’яницею?” Філософ пояснює, що завжди потрібно мати перед очима неподобство п’яних [2, с. 213]. Він також вважав, що пияцтво призводить до деградації особи, робить її бідною.

Анахарсіс також критично ставився до спортивних змагань. Олію та мазь, котрі застосовувалися для змащування тіла атлетів, Анахарсіс називав засобом для збудження люті, тому що після цього юнаки, немов скажені, кидаються один на одного, завдаючи удари. Вони намазуються зіллям, яке призводить до сказу, відразу починають бігати, борються з уявним противником, б’ються; зробивши це, вони омивають із себе зілля і повертаються до здорового глузду. Тоді дружельюбно ставляться один до одного і закривають очі, соромлячись того, що нарobili.

Мудрець дотримувався думки, що в житті не повинно існувати поділу на справи та розваги. Розваги повинні служити справі. Анахарсіс, судячи з усього, помітно відрізнявся від сучасних давньогрецьких філософів. Його цікавили етичні і суспільні питання. При цьому ідеал поведінки – це природність і простота.

На власному досвіді Анахарсіс переконався, що моральні сили людини випробовуються не в матеріальному добробуті, накопичуванні, достатках, а в розумному самообмежуванні власних потреб. Але, щоб переконати людей в особистій користі розумного самообмеження власних потреб, необхідний особистий приклад, котрий зміг би довести перевагу такого способу життя, щоб людина не опинилася у тенетах примарного щастя.

Аналізуючи життя Анахарсіса, варто вказати на дивну спорідненість його думок та способу життя, легкість, з якою він переносив тягар бідності та невлаштованість побуту, моральну зневагу до всього штучного, що тільки ззовні надає людині вигляду благочестя, ховаючи її обмежену натуру.

Основною ідеєю одного з листів філософа – “Анахарсіс – Солону” – є ідея рівноправ’я та людських взаємин. Анахарсіс вису-

ває Солонові звинувачення, що той, навіть не познайомившись зі своїм гостем, засуджує його лише через те, що він чужинець: “Тільки тому, що Анахарсіс прийшов до тебе і хотів стати твоїм гостем, ти відмовив йому і сказав, що ти повинен у своїй країні шукати собі друга. Якщо хто-небудь хоче подарувати тобі спартанську собаку, ти не став би просити її відвезти спочатку у Спарту, щоб там віддати її тобі. Як же ж ми потоваришуємо, якщо кожен почне так говорити? Все це здається мені неправильним, Солоне, мудрецю афінській. Я відчуваю потребу постукати у твої двері, але не тому, щоб просити того ж, що раніше, а для того, аби знати, як все це узгоджується з твоїми думками про гостинність” [2, с. 212]. Анахарсіс говорить, що елліни – мудрий народ, але не мудріший за варварів, в яких боги не забрали змогу пізнавати прекрасне. Ознаки розуму та глупоти у варварів та греків – ті ж самі. Тобто *фл.* люди, з погляду етики та моралі, є рівноправними.

У листі “Анахарсіс – Медоку” засуджуються такі людські якості, як заздрість і пристрасть, лукавство і гордоці. “Заздрість і пристрасть, – говорить Анахарсіс, – точні ознаки убогої душі. Заздрість змушує гірко страждати, коли у друзів свято, а пристрасть викликає надію, засновану лише на порожніх словах. Скіфи не полюбляють таких людей і радіють, коли іншим добре, і прагнуть лише до того, що видається їм розумним. Ненависть, злобу і будь-яку пристрасть вони завжди відкидають, як такі, що шкодять душі” [2, с. 213].

Цікавим є лист “Анахарсіс – Ганнону”, в якому можна провести чітку паралель із християнським вченням. “Одягом мені служить скіфська хлена, взуттям – підошва власних ніг, постіллю – вся земля; моя найкраща їжа – молоко, сир, м’ясо; всі смакоти – голод. Я вільний від того всього, через що більшість людей постійно працюють. Тому приходь до мене, коли я тобі потрібен. У відповідь на подарунки, на які ви такі щедрі, я надсилаю вам свої. Ти ж можеш передати їх карфагенянам або присвятити богам заради власного благополуччя” [2, с. 213]. У Святому Письмі написано: “Не хлібом самим буде жити людина, але кожним словом, що походить із уст Божих” (Мтв. 4:4). Крім того, таке світосприйняття Анахарсіса можна порівняти зі стилем життя Г. Сковороди, що теж, як відомо, прагнув до зміцнення духу через страждання тіла.

Подібну тему Анахарсіс продовжує у листі до Креза, говорячи: “Адже невелике багатство, ні значні володіння не допомага-

ють набути мудрості. Правильно кажуть, що тіла людей, надзвичайно перенавантажені непотрібним балансом, страждають від різних хвороб. Тому тим, хто хоче бути здоровим, рекомендують швидше позбавитися від усього зайвого. Але якщо для тіл, які страждають від надмірних насолод, у вас є лікар, то цілителя душ у вас немає” [2, с. 215]. Філософ, як і християнське віровчення, засуджує грошолобство та возвеличує мудрість.

Цікаве трактування ще однієї людської цінності – свободи – подає Анахарсіс у листі до царського сина. Мислитель говорить: “У тебе – флейти та повний гаманець, а у мене – стріли і лук, тому-то ти – раб, а я – вільний. У тебе багато ворогів, а у мене їх немає зовсім. Якщо ти захочеш викинути гроші, взятися за лук і жити разом зі скіфами, то у тебе з’являться всі наші блага” [2, с. 213]. Людина тоді має справжню свободу, коли вона не залежить від матеріальних речей.

Анахарсіс найбільше цінує такі людські якості, як: чуйність, простоту, людяність та благочинність. У своєму листі до Фразілоха він подає досить цікаве трактування цих людських якостей: “Собака володіє однією гарною душевною якістю – вона пам’ятає добро. Вона охороняє дім своїх благочинців до самої смерті. Ти ж позбавлений добродійності собаки, розум якої можна порівняти з людським. Я запитує в себе: до кого ти можеш бути справедливим в такому стані духу, коли навіть своїх благочинців зустрічаєш ворожо, як лев. Спробуй зберегти те, що я до тебе відчував, тому що така людина, як ти, може ще викликати надію” [2, с. 214].

Анахарсіс досить часто наголошує на тому, що домінуючим чинником людського життя є добродійність. В одному з листів – “До афінян” – філософ зауважує, що не потрібно зважати на вади людей, а лише брати до уваги і цінувати їх добрі справи (а це є також одним із постулатів християнського віровчення): “Ви смієтеся над моєю мовою за те, що вона нечітко вимовляє грецькі букви. Анахарсіс неправильно говорить серед афінян, а афіняни – серед скіфів. Не мовою відрізняються люди від людей і здобувають славу, а думками, як і елліни відрізняються від еллінів... Спартанці говорять не чистою аттичною мовою, але завдяки своїм подвигам досить прославилися. Якщо ви робите багато корисного, не звертайте уваги на нечіткість артикуляції. Ви привозите до себе лікарів із Єгипту, кормчих – з Фінікії, купуєте на базарі, не даючи за них більше їх вартості лише тому, що продавці гарно розмовляють грецькою” [2, с. 211].

Подорожуючи до Еллади, Анахарсіс мав на меті здобути уроки мудрості, перейняти правила побудови гуманних взаємин у суспільстві, аби застосувати ці знання у себе на батьківщині. Але, якщо припустити, що Анахарсіс – справді історична особа – то варто зазначити, що йому вдалося зробити значно більше, ніж він ставив собі за мету.

Анахарсіс у своєму листуванні охарактеризував основні чинники та людські якості, на яких ґрунтувалася побудова гуманних взаємин в еллінському суспільстві і які залишаються носіями основних моральних цінностей християнства, чим зробив великий внесок в грецьку культуру та філолософію.

Природність і простота поглядів Анахарсіса помітно відрізняла його від філософів-досократиків. Справжнім відкриттям мудреця став його особистий досвід через моральне самовдосконалення. На власному досвіді він переконався, що моральні сили людини вимірюються не в матеріальному добробуті, достатках, славі, а в самообмеженні власних потреб, терпимості і стійкості до спокус. Щоб пізнати мудрість світопорядку, гармонію макрокосму, потрібно шукати таємниці у собі, у своїй духовній сутності.

Отже, релігійно-етична філософія Анахарсіса допускала можливість критики соціального світу, але з боку його моральної недосконалості та духовного здичавіння. Він засуджував багатство і вихваляв бідність. Проте дивився на них не як багатствоненависник, що вимагає негайного розподілу матеріальних благ з бідності, а як мораліст, проповідник принципу життєрозуміння, який вчить, що щастя (блаженство) є вищою метою людського життя.

Список використаних джерел та літератури

1. Агбунов М. В. Путешествие в загадочную Скифию. – М.: Наука, 1989.
2. Антология кинизма. – М.: Наука, 1984.
3. Біблія. – К., 1992.
4. Граков Б. М. Скифы. – М.: Изд-во МГУ, 1971.
5. Лаэртский Диоген. О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов. – М., 1986.
6. Русяева А.С. Славетний мудрець – скіф Анахарсіс. – К.: Наукова думка, 2001. – 99 с.
7. Смирнов А. П. Скифы. – М.: Наука, 1966.